

Associate professor Valentina Gulevska¹

University St. Kliment Ohridski

Faculty of Education

Bitola, Republic of Macedonia

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-148-4, 17 (2012), p.440-444

Стручни рад

ФИЛОЗОФСКИТЕ АСПЕКТИ ВО ПОИМАЊЕТО НА МОРАЛНИОТ РАЗВОЈ НА НАДАРЕНИТЕ

Размислувањето за етиката и моралноста има долга и богата историја. Исто така, човечкиот ум претставува вечна енигма. Затоа, задача на филозофската антропологија, пред се, е да го постави прашањето за суштината на човекот и за неговата трансценденција кон совршенството. Во согласност со тоа, овој труд ја образложува релацијата меѓу супстанцијалните човечки потенцијали како што се креативноста, имажинацијата, надареноста, метакогницијата, од една страна, и моралноста, воодушевувањето од доблеста, од друга страна. Личноста што мисли и што чувствува, т. е. личноста кај која се поврзани надареноста и карактерот, може да го постигне највисокото ниво на човечкиот развој – самоостварувањето. Надарените имаат способност да замислат што би се случило ако нивните правила на однесување станат универзални правила за однесувањето на сите луѓе. Образовните институции би требало да го препознаат силното чувство за правда и емпатија кај талентираните деца, бидејќи тие, не само што учат побрзо од другите деца, туку учат квалитативно на поинаков начин.

Клучни зборови: моралност, надареност, образование, метакогниција, филозофија.

Современите академски дискусии за етиката и моралноста, насочени кон различни актуелни проблеми на денешницата, покажуваат дека човекот, доколку сака да ги сруши предубедувањата на сопствените погледи за тоа што може, а што не може да мисли, треба да се наврати на она што веќе претходно било обмислено и кажано во таа насока. Со други зборови, човекот не е во состојба да дава одговори на морални прашања и дилеми без претходно да си даде одговор на извесни филозофски прашања. Дистинкција меѓу моралната филозофија и моралниот суд или пракса е можна, но не е секогаш до крај изводлива. На пример, можеме ли да ги поделиме на две одделни дејности, дејноста на моралистот,

¹ v.gulevska@pfbt.uklo.edu.mk

кој се залага за изработка на морален кодекс и поттикнува кон негово придржување, и онаа на моралниот философ, чиј што интерес не е првенствено да донесува морални судови, туку да ја анализира нивната природа? Од друга страна, мораме веднаш да се согласиме дека во моралната философија постојат некои прашања кои се чисто философски, и други кои се потполно независни од философијата. Има и такви случаи кај кои самото преземање на посебна философска анализа на моралните судови не ја повлекува и обврската од правење на посебно определена група на морални судови.²

Во таа смисла, слободно можеме да тврдиме дека моралните концепти се менуваат како што се менува и социјалниот живот. Сепак, фундаменталните човечки вредности се универзални за сите луѓе, од сите времиња. Затоа, секој човек одделно, но и секоја човечка заедница и општеството во целина, својот однос кон сопственото постоење го темелат врз *знаењето* и *доблеста* што ги поседуваат.

Расправите за моралноста и доблеста биле актуелни уште во античко време. Сублиматот од размислувањата на оваа тема во антиката можеме да го откриеме во прашањето: „Што човекот треба да прави и како треба да дејствува за да биде човек“? Гледано од оваа перспектива, моралноста во тоа време се дефинирала како *активно самообликување на човекот*. Исто така, античкиот образовен идеал *kalokagathia*, подразбирал единство на добрината и убавината, т. е. *убавото* се дефинирало како *добро*. Сократ оваа дихотомија ја дополнително со трет елемент – *знаењето*, тврдејќи дека доблеста е знаење. На таков начин, тој моралноста ја обоил со рационалистички и интелектуален колорит. Според Платон, пак, секој поединец во државата треба да го работи она што на неговата природа најмногу ќе и одговара.³ Тој смета дека според телесните и духовните особини што ги покажувале децата, заедницата треба да ја изврши определбата на нивните задачи. Децата што покажале способност за учење и памтење, храброст и великодушност, го заслужуваат посебното внимание на државата. Платон вели дека: „Едноставни и умерени желби со кои управува разумот се наоѓаат кај мал број

² Мекинтаир А., *Кратка историја на етиката*, Скопје, 2004, 40

³ Platon, *Država*, Beograd, 1996, 131

на луѓе, и тоа кај оние кои по природа и по воспитување се најдобри.“⁴

Рефлексии на ваквите размислувања среќаваме и во современите интерпретации на поимите *моралност*, *морална совест*, *доблест*. Според многумина современи истражувачи⁵, моралноста се темели врз четири клучни елементи: морална сензитивност, морален суд, морална мотивација и морален карактер. Сите четири елементи го одразуваат човековиот стремеж кон совршенство и се длабоко поврзани со неговиот интелект и дарба за творење и создавање. Комбинацијата од интелектуалноста и креативноста на човекот можеме условно да ја наречеме *надареност*. Во философска смисла, надареноста би претставувала човекова *differentia specifica*, она што го одвојува човекот не само од останатите живи суштества, туку и од мноштвото егземплари на неговиот сопствен род. Имајќи го во вид специфичниот склоп на особини во личноста на надарените и талентираниите, лесно можеме да ја дофатиме и врската меѓу креативноста, имажинацијата и метакогницијата, од една страна, и моралноста, од друга страна.

Според современите етички концепции, развојот на моралната сензитивност се поттикнува од две витални точки: саморазбирањето и разбирањето на взаемната поврзаност во односите со другите луѓе. Некои мислителите сметаат дека многу надарени деца покажуваат чувство за праведност и емпатија уште од раното детство.⁶ Исто така е потврдено дека надарените деца покажуваат повисоки интелектуални резонирања и порано се здобиваат со способност за морално резонирање отколку нивните хронолошки врстници. Таквите деца најчесто се грижат за другите и покажуваат способност да размислуваат за такви апстрактни етички поими како што се *праведноста* и *искреноста*. Логички се подразбира дека секој термин за морален суд бара морална парадигма адекватна за детската имажинација. Многу талентирани деца ја користат нивната морална имажинација и во донесувањето на моралните одлуки. Тие се обдарени со способност да замислат што би се случило ако нивните правила на однесување станат универзални правила за однесувањето на сите луѓе. На пример, доколку сите поддеднакво го сакаат мирот, не би имало повод

⁴ Platon, исто, 129

⁵ Kohlberg L., *Psychology of moral development*, San Francisco, 1984, vol. 2

⁶ Lovecky D., *Identity development in gifted children-Moral sensitivity*, Roeper Review, 20, 1997, 90-94

за војни, или ако храната се употребува умерено и скромно, не би имало гладни деца во светот. Иако тоа сеуште не е доволно истражено, надареноста, кај голем број деца, ја поттикнува и моралната анализа на сопственото поведење, што, од своја страна, сведочи за метакогнитивни импулси и кај деца на помала возраст.⁷ Моралното однесување, исто така, се потпира и на специфична когнитивна способност која се стекнува низ специфично образование.⁸

Во средината на 70-тите години од минатиот век интересот за образовните потреби на надарените и талантираните започна да се искачува на повисоко ниво благодарение на институционалната и јавната поддршка на овој проблем. Беа формирани државни образовни стратегии и беше обучен стручен кадар за работа со талантираните деца. На почетокот од новиот милениум, ова движење ги продлабочува своите сознанија за карактеристиките на надарените, за програмите и методите за работа со нив, како и за начините за нивната идентификација. Образовните концепции за надарените и талантираните се од особена важност кога се има пред вид и сознанието дека идните лидери, во национални и светски рамки, треба да бидат избрани од нивните редови. Општа придобивка на современиот образовен процес е настојувањето за еднакво право на образование за сите деца. Тргувајќи од тоа, образовните програми се развиваат во насока на откривање на богатиот интелектуален и морален потенцијал кај децата од различен пол, раса, вероисповед, социјална и етничка припадност. Тоа ја зголемува и можноста за глобализирање на откривањето на талентот и надареноста. Во таа насока, целокупното инсистирање во образовните системи треба да биде насочено кон стимулирање на квалитативните и динамички карактеристики на младата популација.⁹

На крај, можеме да заклучиме дека философските аспекти во поимањето на моралниот развој на надарените и талантираните имаат свое фундаментално значење. Имено, ако ги доведеме до аналитичко разложување супстратните основи

⁷ Gojkov G., *Upotreba strategije, metakognicija i izvrsna kontrola kod darovitih -metodoloski ugao*, Zbornik: Talented and Gifted creators of progress, Bitola, 2009, 19-35

⁸ Heller K., Monks F., Sternberg R., Subotnik R. (editors), *International Handbook of Giftedness and Talent*, London, 2000, 467

⁹ Кеверески Јб., *Стратегија и развој на надарените и талантираните во Р. Македонија*, Zbornik: Talented and Gifted creators of progress, Bitola, 2009, 66-77

на мислењето и познанието, ќе видиме дека гносеолошките аспекти, карактеристични за човековото поимање на структурата на нештата, се длабоко поврзани со неговото естетско-етичко доживување на поединечните елементи од целината. Согласно со тоа, моралниот развој кај надарените и талентираните тесно кореспондира со нивниот когнитивен и духовен развој.

Литература:

- Мекинтаир А., *Кратка историја на етиката*, Скопје, 2004
- Platon, *Drzava*, Beograd, 1996
- Kohlberg L., *Psychology of moral development*, San Francisco, (vol. 2), 1984
- Lovecky D., *Identity development in gifted children-Moral sensitivity*, Roeper Review, 20, 1997
- Gojkov G., *Upotreba strategije, metakognicija i izvrsna kontrola kod darovitih -metodoloski ugao*, Zbornik: Talented and Gifted creators of progress, Bitola, 2009
- Heller K., Monks F., Sternberg R., Subotnik R. (editors), *International Handbook of Giftedness an Talent*, London, 2000
- Кеверески Љ., *Стратегија и развој на надарените и талентираните во Р. Македонија*, Zbornik: Talented and Gifted creators of progress, Bitola, 2009

THE PHILOSOPHIC ASPECTS OF SEEING MORAL DEVELOPMENT OF GIFTED

Contemplation of ethics and morality has a long and rich history. Also, the human mind is an eternal enigma. Therefore, a task of philosophic anthropology is primarily to ask question about the essence of man and his transcendence toward perfection. According to it, this article elaborates the relationship between substantial human potentialities as creativity, imagination, giftedness, metacognition, from one side, and morality, admiration of virtue, from other side. The thinking, feeling person, in whom giftedness and character combine, can achieve the highest level of human development – self-actualisation. In order to become more ethical the gifted people have the capacity to imagine what would happen if their decision rules became universal requiring everyone to follow them. Educational institutions should recognize a strong feeling for justice and empathy at the gifted children, because they not only learn faster than other children but also learn in a qualitatively different way.

Key words: morality, giftedness, education, metacognition, philosophy